

*О.Л.Шевнюк,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова*

***Структура і функції
культурологічної освіти майбутнього вчителя***

Змістовна характеристика культурологічної освіти майбутнього вчителя потребує виявлення двох її аспектів — предметно-структурного і функціонально-процесуального. Предметно-структурна сторона культурологічної освіти є проекцією нормативно-регулятивної, ціннісно-сислової, знаково-комунікативної, соціально-відтворюючої та суб'єктної складових культури на цілісну структуру особистості майбутнього вчителя відповідно до визначених мети і завдань культурологічної освіти у педагогічному університеті, що дозволяє виділити ***когнітивний, ціннісний, комунікативний, праксеологічний і суб'єктний компоненти культурологічної освіти майбутнього вчителя.***

Когнітивний компонент культурологічної освіти представлений системою узагальнених, цілісних культурних знань, що розкривають соціально значущі смисли культури і спрямовують майбутнього вчителя на проектування культурно-пізнавальної діяльності учнів.

Оскільки знання є відображенням об'єктивної дійсності, якостей предметів і явищ, їх зв'язків і опосередковують ефективність і неперервне удосконалення людської практики, то рівень культури кожної людини і людства на кожній стадії онтогенезу і філогенезу визначається характерним обсягом і глибиною знань. У культурологічному пізнанні як процесі впорядкування і систематизації уявлень людства про оточуючий світ, соціальні відносини і саму людину, його результати розглядаються як феномени культури. Отримання знання здійснюється як відображення існуючих культурних світів в їх одиничності, конкретності, неповторності, а також як виявлення загального, сутнього у формах особливого [3].

Поширене у практиці вищих педагогічних закладів, на наш погляд, прагматично-сцієнтистське абсолютизування сукупності знань з теорії, історії та практики культурних процесів у структурі культурологічної освіти, є таким же неправомірним, як і недооцінювання гносеологічного змісту культури, розгляд її лише у площині цінностей, які потребують особливого позаінтелектуального їх сприймання. Оскільки специфіка культурологічного знання полягає у тому, що воно має своїм предметом людину не як об'єкт, а як суб'єкт, відповідно, загальне в культурі постає як унікальне, неповторне, як таке, що несе у собі суб'єктність. Знання про оточуючий світ і його явища, заломлені крізь свідомі інтереси та устремління людини, відображають зв'язок об'єкта із суб'єктом, сполучають знання із цінностями, об'єктивне із суб'єктивним, надають процесу культурологічного пізнання антропологічного спрямування, що у майбутньому вмотивує звернення вчителя до особистісно-орієнтованих принципів організації педагогічного процесу.

Освітній потенціал культурологічного знання розкривається майбутньому вчителю, незалежно від специфіки його професійної підготовки, своєю гуманітарною природою. Його особливість — у множинності, діалогічності та орієнтації на текст. У культурологічній освіті пізнання здійснюється через текст як первинну реальність і вихідну його точку [1, 292]. Текст задає основні параметри пізнання культурної моделі світу і зумовлює діалогічність гуманітарного знання, яке виникає на перетині двох світів — автора та інтерпретатора. Культурологічне знання є діалогічним, тому що воно орієнтоване, за М.М.Бахтіним, не на пізнання дійсності як сукупності об'єктів, а на пізнання смислів, які відкриваються у момент діалогічного звернення від людини до людини, у момент емпатійного ототожнення себе із співбесідником, у момент співпереживання. Органічним результатом такого процесу пізнання стає множинність істин, інтелектуальний плюралізм, поліфонізм світобачення, які розширюють горизонти інформаційного тезаурусу вчителя, формують його творчий

потенціал, толерантність і взаємоповагу як принципи педагогічної взаємодії.

Оскільки знання як таке не забезпечує його прямої практичної реалізації і може мати навіть руйнівні наслідки, виникає потреба у цінностях як значеннях предмета для людини як суб'єкта. Мотиваційну роль у практичній поведінці людини грають переживання, емоції, почуття, які є психологічним субстратом і фундаментом ціннісного відношення [3, 236]. Система таких відношень є необхідною культурною силою розвитку людства і, відповідно, повинна розглядатись як *аксіологічний компонент* культурологічної освіти. Останній представлений історико-культурним досвідом емоційно-ціннісного відношення до світу, який зумовлює характер внутрішнього прийняття майбутнім вчителем вищих культурних цінностей і забезпечує формування емоційно-ціннісних критеріїв його педагогічної культури.

Під культурними цінностями розуміють “квінтесенцію соціального досвіду суспільства, в межах якої зібрані найбільш виправдані та соціально ефективні принципи здійснення життєдіяльності: звичаї, стереотипи поведінки і свідомості, зразки, оцінки, образи, думки, інтерпретації тощо, тобто принципові норми поведінки й суджень, що ведуть до посилення соціальної інтеграції суспільства, взаєморозуміння між людьми, їх компліментарності, солідарності, взаємодопомоги” [4, 252].

Оскільки у культурних цінностях осмислюється, закріплюється і передається цілісне відношення людини до дійсності та представлені особистісні смисли, то вони забезпечують духовну орієнтацію і характер регуляції спілкування і предметної діяльності людей та являють собою зміст основних мотивацій людини. Ціннісна свідомість вчителя як відображення значення культурних смислів для нього як для суб'єкта культури пронизує увесь методологічний базис його педагогічної діяльності, тому що у залежності від вибраної системи ціннісних орієнтацій проєктований ним процес навчання і виховання концептуалізується.

Відповідно, у якості змісту аксіологічного компоненту культурологічної освіти повинні стати історично мінливі структури

осмислення людством культурно значущих смислів, які визначають стан ціннісного світу особистості, характер оцінювання нею оточуючої дійсності. Тому кожна історико-культурна доба має розглядатись через спосіб постановки й вирішення основних моральних колізій людства, вічних проблем смислу життєдіяльності людини, тоді уможлиблюється вирішення освітнього завданням осмислення і освоєння студентом етичних альтернатив як способів визначення стратегій буття.

Пред'явлення культурних цінностей як варіантів, альтернатив, можливих підходів до вирішення смисложиттєвих колізій переводить проблематику культурологічної освіти у особистісний контекст, сприяє усвідомленню актуальності культурних цінностей для себе як особистості і майбутнього професіонала.

Оскільки, як відомо, вибір системи культурних цінностей здійснюється людиною як суб'єктом, то аксіологічний компонент культурологічної освіти майбутнього вчителя може розглядатись як такий, що забезпечує умови для вільного самовизначення студента у просторі культури для прийняття власних цінностей у формі життєвих цілей, провідних мотивів, інтересів, устремлінь, потреб, принципів, як такий, що дозволяє підтримати саморозвиток ціннісного світу молодої людини, особливо в ситуації наступу масової космополітичної культури та втрати національно-самобутніх традицій. Досвід особистісної самоактуалізації у культурі формує мотивацію майбутнього вчителя до конструювання власної педагогічної діяльності на аксіологічних засадах, до розуміння дитини як вищої цінності освітнього процесу, до актуалізації у навчально-виховному процесі історичної пам'яті людства, високих громадянських почуттів, національно свідомих цінностей, що забезпечує процеси відтворення культури.

Оскільки людська життєдіяльність за своєю природою колективна, то процес складення і передачі культурних цінностей передбачає взаємодію між його учасниками. Уміння оцінювати світ формується і реалізується у практичних зв'язках з іншими людьми, у людському спілкуванні. Останнє вимагає виокремлення в

структурі культурологічної освіти студента *комунікативного її компоненту* як системи норм, принципів, способів і форм людських взаємозв'язків у історичному процесі накопичення і трансляції соціально цінного культурного досвіду, що орієнтують майбутнього вчителя на принципову суб'єктну рівність взаємодії у проєктованому ним педагогічному процесі.

Міжкультурна комунікація визначається як процес взаємодії між суб'єктами соціокультурної діяльності з метою передавання, обміну або вироблення нової інформації посередництвом прийнятих у даній культурі знакових систем [4, 194]. Соціокультурна комунікація є базовим механізмом забезпечення формування соціальних зв'язків, управління спільною життєдіяльністю людей, накопичення і трансляції соціально-культурного досвіду.

Відповідно, комунікативний компонент культурологічної освіти майбутнього вчителя виявляє себе, з одного боку, у змістовному аспекті як опанування системною сукупністю різних історико-культурних феноменів комунікаційних процесів, узагальнених норм і засобів комунікації, що регулюють уявлення про рівень соціальної прийнятності світоглядних позицій і форм діяльності. З іншого боку — у процесуально-динамічному аспекті організації педагогічної взаємодії між викладачем і студентом з приводу культурних смислів і цінностей як моделі міжкультурного спілкування. За таких умов спілкування набуває якості міжсуб'єктної взаємодії, учасники якої є принципово рівними, унікальними носіями активності, цілеспрямованості та вибірковості поведінки [3]. Кожна сторона педагогічного процесу, розкриваючи себе іншій, набуває можливості проникнути у духовний світ іншої, відтворити його у собі й через це відкрити нові горизонти власної особистості. Так досягається максимальна спільність поглядів, почуттів і дій як необхідна умова продуктивності освітньої взаємодії.

Оскільки, як стверджував основоположник герменевтики Ф.Шлейєрмахер, “суб'єктивне осягається тільки через розуміння” [5, 38], то продуктом реалізації аналізованого компоненту

культурологічної освіти у вищій школі стає усвідомлення суб'єктного виміру культури, що може розглядатись одним зі шляхів розвинення комунікативного компоненту педагогічної культури майбутнього вчителя, формування його уміння сприймати і розуміти позицію іншої людини, відстоювати власні погляди у множинності точок зору інших людей, виховання толерантності та взаємоповаги до оточення, здатності до спілкування на основі принципової рівності у педагогічному процесі.

Реалізація знання, спрямованого виробленими у процесі спілкування цінностями, уможлиблюється процесом діяльності людини, в якому розкривається її здатність до дії, вільного перетворення природного і соціального оточення. Оскільки дії людини не є інстинктивними та автоматичними, проте усвідомлено цілеспрямованими і регульованими, то продукування цільових прообразів і діяльнісних програм забезпечує ефективність і можливість постійного коригування результатів діяльності [Каган]. Виокремлення *праксеологічного компонента* культурологічної освіти студента необхідне також з огляду на те, що традиційна вища педагогічна школа орієнтована на розвиток мислення і пізнання вчителя, слабо активізує його творчу активність як професіонала і особистості.

Праксеологічний компонент культурологічної освіти студента вищої педагогічної школи представлений динамічним досвідом культурних практик людини як способів її самореалізації та саморозвитку у якості суб'єкта культури, що визначає характер організації адекватної соціальним потребам суспільства культуротворчої діяльності вчителя.

Культуротворча діяльність може бути визначена як специфічна форма буття людини у культурі, що виявляється у цілеспрямованому перетворенні соціокультурної дійсності, реалізує і розвиває систему її відношення до світу і самої себе. Оскільки культуротворча діяльність майбутнього вчителя є критерієм результативності пізнання ним соціокультурних процесів, то саме вона розкриває його здатність вийти за межі заданих умов

життєдіяльності, за межі безперервного потоку педагогічної практики і побачити свій труд у цілому.

Відповідно, праксеологічний компонент культурологічної освіти студента може розглядатись як форма її зовнішнього вираження. Він проявляється у активних діях майбутнього вчителя, спрямованих на творче продукування нових культурних форм, і виражається у оцінній та творчо-інтерпретативній діяльності студента в процесі вивчення історико-культурного процесу, у всіх видах самодіяльної творчості студента, його просвітницької, музейної та краєзнавчої роботи.

Підсумком культурно-перетворюючої діяльності майбутнього вчителя може вважатись культурологічний проект, підкорений логіці наукового дослідження. Проектна діяльність студента, побудована на дослідницькій технології, передбачає самостійне вирішення певної культурологічної проблеми із застосуванням широкого кола знань з різних його сфер і отриманням реального результату. Набуті у перебігу проектної діяльності уміння самостійно конструювати знання, орієнтуватися у новому інформаційному просторі, навички аналітичного і критичного мислення вартісні не самі по собі, а у їх педагогічній проекції на площину готовності до конструювання нових форм власне професійної діяльності вчителя. Вони зумовлюють проектний характер педагогічної культури майбутнього вчителя, як у аспекті педагогічного проектування прогностичних моделей людини у синтезі теоретичного і практичного втілення уявлень про соціальне замовлення, так і у аспекті самопроекування власної особистості як професіонала і суб'єкта культури.

Якщо суспільство визначає форми і принципи діяльності людини, проте лише особистість реалізує їх у різних культурних практиках і виробляє індивідуальні форми своєї активності. Власна активність особистості є основним механізмом включення її у культурний і, відповідно, освітній процес у якості суб'єкта і співавтора. Тому *суб'єктний компонент* культурологічної освіти розглядається нами як системоутворюючий: всі інші компоненти реалізуються через нього, породжуються ним, виступають його

модифікаціями. Саме він задає спрямованість культурологічної освіти у вищій педагогічній школі, зумовлює конкретизацію цільових векторів освітнього процесу.

Суб'єктний компонент культурологічної освіти представлений системою антропологічних знань і культурних практик, що розкривають місце людини у просторі культури, соціально значущі смисли людської життєдіяльності та вмотивовують функціонування майбутнього вчителя у якості цілісного, готового до самоздійснення суб'єкта культури. Оскільки культура є “проекцією людської діяльності як цілеспрямованої активності суб'єкта” [2, 128], то її артефакти несуть у собі досвід активного, перетворюючого ставлення людини і людства до соціального і природного середовища. Інтеріоризація культурологічних знань і культурних практик задає внутрішній імпульс загальнокультурному розвитку майбутнього вчителя як особистості й професіонала.

В процесі реалізації аналізованого компоненту культурологічної освіти майбутній вчитель набуває атрибутивних для суб'єкта культури якостей: здатності свідомо і вільно вибирати мету і засоби діяльності, творчо оперувати отриманими результатами пізнавального пошуку, критично оцінювати власні досягнення, реалізувати потребу у взаємодії з іншими суб'єктами на основі діалогу і співробітництва. В процесі актуалізації цінностей і смислів культури, творчої самореалізації і перетворенні культурного середовища вчитель стає суб'єктом культури.

Суб'єктний компонент культурологічної освіти у вищій школі закладає умови для активізації сфери культурних потреб та інтересів студента, для розкриття у його внутрішньому світі здібностей до забезпечення соціокультурного процесу, для підтримки майбутнього вчителя на шляху власного визначення у зоні найближчого культурного розвитку.

Специфіка вищої педагогічної освіти спрямовує суб'єктний компонент культурологічної освіти, з одного боку, на здійснення процесу загальної інкультурації майбутнього вчителя, створення умов для досягнення ним рівня культурного саморозвитку і

самореалізації, що дозволить йому вибрати оптимальні стратегії особистісного і професійного шляху, з іншого — на формування професійної готовності студента до здійснення творчої підтримки дитини на шляху її індивідуального визначення у світі культурних цінностей. Суб'єктна позиція вчителя відображає індивідуальність професійної діяльності, вихід за вузькі межі педагогічної буденної практики, проектування фахового саморозвитку і виступає критерієм включення майбутнього вчителя у педагогічну культуру, оскільки проявляє принципову суб'єктність вибіркового, особистісного ставлення до її цінностей і смислів, потенцію до її творчого інноваційного розвинення.

Зрозуміло, що виокремлення компонентів культурологічної освіти у вищій педагогічній школі викликано потребами наукового аналізу і є досить умовним, оскільки кожен з її компонентів не існує відокремлено один від одного і функціонує у цілісному культурологічно-освітньому процесі. Взаємодія компонентів всередині культурологічної освіти майбутнього вчителя відображає її внутрішнє функціонування у взаємозв'язку всіх її складових.

Культуротворча діяльність студента спирається на результати пізнання соціокультурних процесів і реалізується у полікомунікативному процесі; організація діалогового спілкування у педагогічній взаємодії спрямовується на розкриття культурнозначущих цінностей і смислів, через які відбувається збагачення культурного тезаурусу студента; інтеріоризація національного культурного досвіду відношення до світу і до людини уможливорюється процесами пізнання основних категоріальних структур теорії та історії культури і активізується в ситуації включення у різні форми просвітницької, краєзнавчої, музейної діяльності, а також художньої творчості.

Оскільки реалізація змісту когнітивного, аксіологічного, праксеологічного і комунікативного компонентів культурологічної освіти вимагає власної активності студента як суб'єкта культури, то всі вони проявляються через функціонування суб'єктного компонента, який забезпечує суб'єктність педагогічної культури майбутнього вчителя як здатність до творчого конструювання

змісту і характеру педагогічного процесу у відповідності із логікою культури. Суб'єктний компонент центрує внутрішнє функціонування культурологічної освіти у вищій педагогічній школі у відповідності з її метою як спрямованою на формування готовності майбутнього вчителя до культурного саморозвитку, що забезпечує його інтеграцію у національний та світовий соціокультурний простір і здійснення ним підтримки дитини на її індивідуальному шляху визначення у світі культурних цінностей.

Проте культурологічна освіта майбутнього вчителя не є статичним, ізольованим від інших освітніх сфер феноменом. Її сутність розкривається також через функціонально-процесуальний аспект, що характеризує її зовнішнє функціонування і зв'язки із освітньою системою вищої педагогічної школи.

Теоретичний аналіз наукових досліджень з проблеми культурологічної освіти як поліфункціонального феномену дозволив встановити, що останній процесуально і функціонально забезпечується взаємодією його когнітивного, аксіологічного, праксеологічного, комунікативного, суб'єктного потенціалів, необхідних для цілісного існування системи, а також виділити в контексті професійного підготовки майбутнього вчителя відповідно вище зазначеної компонентної структури такі найбільш значимі **функції культурологічної освіти:**

пізнавальна функція забезпечує введення в основні положення теорії культури та її категоріального апарату, у проблеми морфології та історичної динаміки вітчизняної та світової культури, полікультурні виміри соціально-культурних традицій, норм, образів життєдіяльності та їх взаємозв'язки, яке спрямоване на формування професійної готовності до використання результатів пізнання культурних смислів у майбутній педагогічній діяльності;

ціннісно-орієнтаційна функція направлена на усталення аксіологічно обґрунтованих орієнтацій у світі культурних смислів, ідеалів, що вмотивовують цілеспрямовану життєдіяльність людини, вироблення критеріїв оцінки культурних подій, які сприяють продуктивному вирішенню смисложиттєвих проблем, з перспективним спрямуванням їх на проектування педагогічної

діяльності по трансляції соціально значущих культурних цінностей у внутрішній світ учнів;

комунікативна функція сприяє розвиненню умінь і навичок культурної взаємодії на основі толерантності та взаєморозуміння, забезпеченню процесів обміну культурними знаннями, соціальними цінностями, почуттями, переживаннями, настроями, задоволенню потреб у міжособистісному спілкуванні з орієнтацією на формування у майбутнього вчителя досвіду діалогової взаємодії у педагогічному процесі на засадах взаєморозуміння і рівності;

праксеологічна функція забезпечує освоєння основних історичних форм і методів соціально-культурної діяльності людства, орієнтацію у основних параметрах різних професійних культур, технологіях проектування культурно-просвітницької і культурно-масової роботи, що спрямоване на формування досвіду педагогічної практики інкультураційної роботи у навчальних закладах. пошук авторських конструктивних принципів культурологічної освіти;

гуманістична функція покликана здійснити процес загальної інкультурації особистості, створити умови для досягнення нею рівня культурного саморозвитку і самореалізації, що дозволить вибрати їй оптимальні стратегії особистісного і професійного шляху, які направлені на формування професійної готовності майбутнього вчителя до здійснення творчої підтримки дитини на шляху її визначення у світі культурних цінностей.

Література

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества.— М., 1979.
2. Гайсина Г.И. Образование как социокультурный феномен.— М., 2000.
3. Каган М.С.Философия культуры. — СПб., 1996.
4. Флиер А.Я. Культурология для культурологов.— М., 2000.
5. Schleiermacher F.D.E. Hermeneutik.— Heidelberg., 1959.

Аннотація

Наука і сучасність. Збірник наукових праць НПУ
ім.М.Драгоманова.— Том ХХХІІІ.— К., Логос, 2002. — С.3-12.

В статье представлен структурный и процессуально-функциональный анализ культурологического образования будущего учителя в системе высшего педагогического учебного заведения.